

ALGUNES REFLEXIONS SOBRE ELS SEPULCRES MEGALÍTICS DENOMINATS “HEMIDOLMENS”, A CATALUNYA

En els més de 2000 anys de Cultura megalítica a Catalunya, o d'existència dels sepulcres construïts amb grans lloses, en el nostre país se succeïren en el temps i en l'espai, diferents modalitats constructives que comportaven diversos rituals funeraris i culturals. Entre el Neolític Mitjà recent, iniciat vers el 3500 aC. i el Bronze Mitjà, cap el 1500 aC., s'erigiren divers tipus sepulcrales que, per al seu estudi, han estat denominats científicament com a “sepulcres de corredor”, “galeries catalanes” també conegudes com “falses galeries cobertes”, “hemidolmens”, diferents tipus de cista o caixa, “arques amb vestibul pou” i “cambres pirinenques”; acompanyats dels anomenats “paradolmens”, construccions en les que s'utilitzen espais naturals, als quals s'hi afegiren algunes lloses, que els hi venen a donar un aire o aspecte més o menys “dolmènic”.

Ens ocuparem aquí dels “hemidolmens” o “megàlits de pedra picada”, doncs son els més escassos i enigmàtics dintre de la nostra cultura megalítica catalana.

Es tracta d'un conjunt de sepulcres que mostren unes característiques molt particulars i que malauradament, quan molts d'ells foren excavats, no estaven en bon estat de conservació, o no ho foren amb les degudes garanties tècniques.

Si s'ha de fer una mica d'història del seu descobriment i estudi, hem de començar per l'obra de Mn. Joan Serra i Vilaró, publicada en 1927 ¹, en la qual s'hi feia una diferenciació entre megàlits neolítics i de principi de l'Edat dels Metalls, presentant en primer lloc les cistes neolítiques i en el següent, els sepulcres ja amb túmul del Neolític Final i Calcolític. La classificació no va ser del gust de l'anomenada “*Escola d'Arqueologia de Barcelona*”, encapçalada per Pere Bosch i Gimpera, influïda per les teories peninsulars, que veien en la denominada “Cultura d'Almeria” del Bronze Antic, l'encestre de les nostres cistes neolítiques, a les quals es designava com “no megalítiques”, malgrat les evidències de monumentalitat d'algunes d'aquestes. Durant llargs anys se les va considerar argàriques. Recentment Miquel Cura ² va establir una clara diferenciació entre aquests tipus de sepulcre, que havien estat englobats conjuntament amb l'anomenada “Cultura catalana dels sepulcres de fossa” ³, donant-l'hi aquest autor, una denominació pròpia com a cistes “*solsonianes*”, derivat del nom de la comarca del Solsonès, on abunden extraordinàriament.

Dintre dels anomenats “*megàlits dels començaments de l'Edat dels Metalls*”, o de principi de l'Edat dels Metalls de Mn. Serra i Vilaró, aquest va situar els anomenats per ell “*megàlits de pedra picada*” o “*Hemidolmens*”, nom pres de la bibliografia arqueològica de l'època ⁴. El mossèn els descriu com a sepulcres tumulars que estaven coberts per una llosa allargada, pesant i amb els angles arrodonits, de superfície llisa, de vegades esculpida parcialment en el perímetre exterior; que per un extrem se sustentaven en una pedra o llosa situada en un extrem de la cambra, i per l'altre es recolzava en el túmul. Recentment Josep Tarrús a proposat llur anul·lació com a sepulcre megalític ⁵, argumentant que les cobertes son esteles, però de totes formes resulten estranyes les esteles frontalment llises i decorades solament pels cantells laterals.

Mn. Serra i Vilaró va publicar l'any 1927, els de “*Miraver*” a Sant Iscle, i “*Coïns*” a Sant Climens, ambdós en el terme municipal de Pinell; reconeixent restes d'altres quatre en les cobertes situades fora de context arqueològic, del “*Roc de la Mare de Déu*” al santuari del Miracle de Riner, en la llosa de la “*Bassa del Boix*” de Llobera, en la llosa de Torregassa de Castellar de la Ribera; i en la modernament denominada “*Llosa de Llanera*”, dipositada en el “Museu Diocesà i Comarcal de Solsona”; tots aquests monuments es troben en la comarca del Solsonès. En la comarca del Berguedà, el del “*Collet de les Forques*” i el de “*Cal Conill Gros*” en la població de Montmajor, però aquest darrer no el reconegué com a tal, malgrat ser el més complert dels trobats, incloent-lo

1

5

en la seva obra, dintre del grup de sepulcres amb túmul quadrat; i en la comarca del Bages va excavar el de la “*Coma de Fontelles*”, a Bergús, poble agregat a la vila de Cardona. En el capítol dedicat als menhirs va esmentar l’anomenada “*Perafita de Sú*”, que després es va identificar com una coberta d’hemidolmen, plantada verticalment en algún moment indeterminat.

Mes tard es va descobrir el de “*Travès-Font de Plata*” a Clariana de Cardener, Solsonès,⁶ llur coberta i columna de suport foren traslladats posteriorment a “*Can Cots*”, a les rodalies de la ciutat de Solsona. Josep Castany va excavar al Berguedà els probables hemidòlmens del “*Serrat de les Pipes II*” i el del “*Clot dels Morts II*”, ambdós a l’agregat de Gargallà, terme municipal de Montmajor⁷.

Una vegada publicat aquest estudi en el 2002, i repassant la bibliografia comarcal, trobem testimoni de l’existència d’un altre hemidolmen en terrenys de “*Can Vendrell*” al terme municipal de Pinós⁸. Es tracta d’una troballa fortuïta produïda en la dècada dels anys trenta del segle XX després de la publicació del treball de Mn. Serra i Vilaró; fou trobat durant uns treballs de llaurada i la coberta va ser trencada i utilitzada en la construcció d’un marge; a principi dels anys seixanta del mateix segle, l’esmentat mossèn, acompanyat del també religiós Dom Antoni Llorens recuperaren els fragments i comprovaren que amb ells es podia reconstruir un gravat en forma de “3” que ocupava la cara inferior de la llosa, probablement un signe protector de l’únic difunt que es trobava en la sepultura; posteriorment la llosa fou traslladada pels propietaris del terreny a la casa del mateix nom, a la localitat de Sú, agregada al terme de Riner, on en l’actualitat no saben donar raó de la seva existència. En referència a aquest símbol, que apareix amb certa freqüència en la Cultura Megalítica catalana, nosaltres realitzarem una sumaria recollida de dades que exposarem en un treball⁹. Un probable nou hemidolmen va ser localitzat fa pocs anys a Ca l’Andreu als Prats de Rei, Anoia¹⁰.

En llur majoria es concentren en la conca alta del riu Cardener, afluent del Llobregat, i corrents fluvials subsidiaries com el Riuer o la riera de Gargallà.

ARQUITECTURA

Des del punt de vista arquitectònic aquest tipus de sepulcre es pot subdividir en els següents grups:

1 De cobertes amb eix de desplaçament. -Aquest tipus afectaria als de “*Travès-Font de Plata*”, “*Miraver*” i “*Coïns*”, sepulcres que hem individualitzat a partir de les descripcions de Miquel Cura i Mn. Serra i Vilaró, i que consisteixen en uns elements bàsics, com son la gran coberta i la llosa vertical que la sustentava per un extrem, i que servia a la vegada per a fer-la bascular lateralment. Solament “*Travès-Font de Plata*”, es va trobar intacte i soterrat, en els altres dos casos, solament era possible reconèixer les cobertes, per altre costat trencades per efecte de la caiguda de raigs, i llurs suports o eixos, situats en túmuls molt destruïts pels conreus o l’erosió; en aquests casos les cambres tan sols foren identificables en llur posició, per ser el lloc on es realitzaren les troballes arqueològiques.

2 De cobertes lliscants. -“*Cal Conill Gros*”, “*Coma de Fontelles*”, “*Clot dels Morts II*” i “*Serrat de les Pipes II*”, mostren en l’interior de llurs cambres de pedra en sec el reforç de lloses laterals i frontals, sense arribar a constituir una cambra. El pes de les seves enormes cobertes deuria afectar a la consistència del túmul que les sustentaria; és per aquest motiu que sota d’aquestes s’hi posés en cada extrem de la cambra una llosa transversal a l’eix longitudinal de cambra i coberta.

3 De cambra esculpida en la roca. -Tan sols es coneix un exemple, que era l’anomenat “*Collet de les Forques*”, en el municipi de L’Espunyola, destruït poc després de la seva excavació. En aquest cas la cambra funerària estava tallada a cops d’eina en la roca sorrenca del cim d’un petit turó. El recinte funerari amidava 1 '84 metres de llarg per 1' 20 metres d’ample i 0 '34 metres de

profunditat, envoltat per un graó interior també tallat en la roca de 0' 15 metres d'ample i 0 '40 metres d'alçada. La coberta monolítica estava situada en el sentit longitudinal de la cambra, i en els llocs on la roca era mes baixa que l'horitzontalitat de la cota màxima de la fossa, s'havia assegurat l'estabilitat de la coberta amb llosetes planes. Un túmul de pedruscall i terra envoltava la roca que contenia la fossa.

La cambra. -Per la forma en què arribaren fins el moment del seu estudi, sembla ser que les cambres no estaven erigides amb lloses, excepte de les abans esmentades de reforç, si no amb pedres i llosetes posades en sec o lligades amb fang, com en el cas de "*Cal Conill Gros*", que repetia en l'interior la mateixa morfologia que en el seu "*cromlech*" exterior. Segurament no serien cambres tan complexes com en aquest cas i es tractaria de simples murs erigits amb llosetes de mida reduïda; això es pot constatar pel fet que quan es va produir el seu descobriment, solament es varen poder identificar la gran coberta i la llosa interna de sustentació, sobre d'un túmul quasi desaparegut. En l'època en què Mn. Serra i Vilaró efectuava llurs treballs, les cambres de pedra en sec, pràcticament no s'havien valorat.

El denominat "*Clot dels Morts II*" te la cambra constituïda o limitada per dues llosetes de capçalera i dues lloses laterals en el costat nord-oest, formant una planta rectangular que va ser considerada pel seu excavador com un hemidolmen, pero l'absència d'una gran coberta identificable fa dubtosa aquesta atribució.

El sepulcre del "*Serrat de les Pipes II*" el constitueix una llosa lateral al nord-oest, dues llosetes laterals al sud-est, situades sobre d'un aflorament rocós que s'endinsa en la cambra; la capçalera al nord-est la formen cinc llosetes plantades verticals agrupades i alineades. La coberta, trencada en dos fragments mostra els angles arrodonits artificialment, como succeeix amb aquest tipus de cobertes.

De fet tan sols falta imaginar-se l'acció d'uns quants forts xàfecs continuats, sobre un túmul poc consistent que suportava una pesant llosa plana; al final s'ensulsiava el monument. Es probable que per impedir-ho, es posessin en els extrems longitudinals de la cambra, les esmentades lloses verticals de sustentació, que evitaven que tot el pes de la coberta descansés sobre el túmul. En el cas de l'absència d'aquestes, es probable que per a compensar el pes de l'extrem de la coberta oposat al de la llosa-eix, és posés entre aquesta i la superfície del túmul una llosa plana que permetés el lliscament lateral cap els costats, com sembla passar amb el sepulcre del "*Collet de les Forques*", pero d'això no hi ha cap constància segura.

Túmul. - Els túmuls de tots els sepulcres esmentats mostren en la seva composició argila i pedruscall, a excepció del de "*Cal Conill Gros*", que presenta un "*cromlech*" de pedres rectangulars disposades a corda i topall, en la resta no s'observen cap tipus de sustentació exterior.

Decoració incisa. - Quan Mn. Serra i Vilaró va publicar l'any 1927 les seves troballes, ja va esmentar les inscultures o decoració incisa, molt sòbria per altre costat, que s'observa en les vores verticals de les cobertes dels hemidòlmens. S'ha de fer constar que el contorn el·lipsoidal o quadrangular amb els angles arrodonits per allisament o frec, que mostren aquestes, es va obtenir a base d'esculpir la pedra amb utensilis punxeguts, probablement metàl·lics a l'igual que les inscultures. Insistim pero, que la poca consistència de la pedra sorrenca en què están obrades ha fet quasi desaparèixer els motius escultòrics.

L'any 1950 el mateix autor va tornar a publicar amb mes detall les inscultures dels hemidòlmens coneguts i algunes, més de noves que ell considerava relacionables.¹¹

Serra i Vilaró va destacar en la coberta del "*Roc de la Mare de Déu*" un motiu gravat en forma de ratlles paral·leles inclinades que formen un fris en la vora, que originalment degué

envoltar-la completament, i que en l'actualitat resta reduït a pocs trams.¹²

La coberta de “*Miraver*” no té visible cap gravat, oferint els contorns llisos; un extrem de la destruïda de “*Coïns*” ostentava una creu probablement medieval. “*Través-Font de Plata*” és llisa com la de “*Cal Conill Gros*”, “*Coma de Fontelles*”, i “*Serrat de les Pipes II*”, i també ho era la perduda del “*Collet de les Forques*”.

Mereix destacar-se l'anomenada “*Llosa de Llanera*” a Torà de Riubregós, localitzada fora de context arqueològic a 1 km. a l'est de la gran galeria catalana de la “*Torre dels Moros*” situada dintre del mateix terme municipal. Consisteix en mes de la meitat, ja que està trencada pels extrems, d'una llosa plana de contorn el·lipsoïdal, que mostra en un dels seus laterals inscultures, en forma de restes d'un fris de semicercles semblants a ferradures.

Una altra peça interessant era la localitzada també de forma aïllada en el lloc nomenat “*Bassa del Boix*”, bassa situada a uns 500 metres de la masia del Boix en el terme municipal de Llobera, i en l'actualitat en parador desconegut. Pel seu aspecte correspondria mes o menys al centre d'una coberta d'hemidolmen, i en la qual i a partir d'una aresta central longitudinal, en forma de franja en relleu, baixaven per ambdós costats fins a la vora, sis franges graonades paral·leles, que en nombre de tres continuaven per una les vores verticals. La “*Perafita de Sú*”, trencada en llur extrem superior, mostra decoració en forma d'arestes en les vores i una mena de quart de cercle en un dels angles de la base, que no sabem si es repetiria en l'oposat.

El sepulcre de Ca l'Andreu presenta una llosa de suport plantada vertical, al costat de la qual hi ha posada de cantell una grossa llosa amb els extrems repicats i amb un fris de creus parcialment visible en un cantell.

El que sembla evident, es que aquesta decoració havia estat elaborada per a restar a la vista, doncs sembla que el sentit d'art ocult no sembla haver estat vigent entre les nostres poblacions prehistòriques, de no ser així, creiem que no mereixia realitzar-lo; la finesa de l'incisió d'aquests motius decoratius, porta a suposar que es confeccionaren amb objectes de punta metàl·lica i retocats per mitjà de frec o abrasió. Els motius que es troben esculpits en les lloses recorden els de les decoracions dels vasos campaniformes de la comarca del Solsonès.¹³

ELS AIXOVARS FUNERARIS

L'aixovar de “*Cal Conill Gros*” consistia en denes de collaret i un penjoll de petxina, així com alguns fragments de ceràmica incisa; en el seu conjunt està datat en el Calcolític.

El del “*Collet de les Forques*” mostra dues fases d'utilització del sepulcre: una primera representada per utensilis lítics de sílex, consistent en puntes de fletxa amb aletes i peduncle, un nucli prismàtic, una dent de falç, així com algunes làmines i altres utensilis de sílex sense forma definida, que podrien, ser del Neolític Final; una segona fase apareix representada per una punta de fletxa de sílex amb aletes quadrades i peduncle, i alguns fragments de vas campaniforme de tipus puntejat o Internacional; així mateix s'hi va trobar un punyal de coure o bronze martellejat, reblons d'un altre i un botó piramidal de petxina; que en el seu conjunt indiquen una utilització durant el Calcolític pels portadors de la cultura del vas campaniforme.¹⁴

En el sepulcre de “*Miraver*” sols s'hi recolliren restes de dos esquelets humans molt esmicolats i alguns fragments de ceràmica, inclassificables. En el no gaire llunyà de “*Coïns*”, a més de fragments de ceràmica llisa, dos fragments de vasos campaniformes i un anell de bronze, les restes antropològiques es reduïren a part d'una volta cranial de tipus dolicocefal.

L'aixovar del “*Serrat de les Pipes II*” és poc expressiu: consistia en set fragments llisos de ceràmica, corresponents a tres vasos diferents i una fulla de sílex; les restes antropològiques

¹²

¹³

¹⁴

permeteren identificar a cinc individus. Encara menys va aportar el “*Clot dels Morts II*”: un fragment de fons d’un vas i tres peces dentaries.

El sepulcre conegut com “*Través-Font de Plata*” pel trasllat d’un lloc a un altre, dels seus elements constructius, es va localitzar en terrenys de la masia de Través, dintre del terme municipal de Clariana de Cardener, però ja proper a la ciutat de Solsona; ho va ser de forma fortuïta en conrear un camp en la dècada dels anys cinquanta del segle XX. La descripció que s’en va fer del sepulcre és confusa, ja que fou excavat pels mateixos pagesos que el trobaren i solament recolliren l’aixovar funerari, que posteriorment passaria al museu de Solsona; les restes antropològiques de set individus que també foren exhumats es perderen.

L’aspecte general del sepulcre no va ser tingut en compte, sols consta que cobrint la fossa hi havia una gran llosa rectangular amb els angles arrodonits a cops d’eina. Aquesta estava sostinguda en un extrem per un bloc de pedra de secció ovalada, en forma de columna i també retocada artificialment; l’altre extrem de la coberta descansava directament sobre del túmul. En l’actualitat, aquests elements constructius estan dipositats en la masia de “*Can Cots*” a les rodalies de Solsona.

El més interessant d’aquest hemidolmen va ser el seu aixovar funerari, que consistia en un punyal de bronze del tipus de llengüeta, una plaqueta pulimentada de sorrenca amb perímetre rectangular, un bol de ceràmica semiesfèric llis, decorat amb dos mugrons confrontats en la vora; i un bol també semiesfèric, més petit que l’anterior i sense cap element de suspensió.

La resta dels sepulcres esmentats, als quals no hem fet cap referència al respecte, no aportaren cap material arqueològic, per trobar-se fora de context.

Un problema encara per resoldre es de si es tractava de sepulcres d’ús primari o secundari, i si originalment eren individuals o col·lectius; o si foren successivament reutilitzats. De fet els aixovars semblen indicar una fàcies cultural campaniforme; a Europa el vas campaniforme es troba normalment en sepultures individuals, en Catalunya en sepultures col·lectives.

CRONOLOGIA

Com a probables paral·lels cronològics i tipològics estructurals dels hemidolmens, amb algunes variants, es troben a la península d’Armorica a la costa atlàntica francesa les anomenades “*Chambres en four*” i les “*Caveaux rectangulaires en pierre sèche*”.¹⁵

Les primeres són unes cambres rectangulars de pedra en sec, parcialment tallades en el sòl natural, y que llur estructura àeria es va tancant fins a finalitzar amb una cobertura en forma de llosa més estreta que les dimensions de la fossa.

Probablement el segon tipus, els “*caveaux*” de cambra rectangular pedra en sec siguin els tipus més aproximats als hemidolmens; es tracta de cambres rectangulars de dos a quatre metres de llarg i cobertes per una única i grossa llosa. En principi, a Armorica es construïren obrint-les en el sòl natural, el que venia a constituir unes fosses inestables més o menys completades amb pedra en sec; finalmente es va adoptar l’estructura tumular àeria totalment en pedra en sec.

L’interior d’aquestes cambres oferia condicionaments de tipus local, que no es troben a Catalunya, com banquetes laterals que suportaven unes tarimes de fusta que aïllaven l’aixovar funerari del contacte amb el sòl humit. En algunes d’elles s’hi troba una llosa vertical situada en un extrem de la cambra, que ha estat interpretada com una probable llosa de tanca, utilitzable posteriorment a las cerimònies funeràries.

En aquesta costa atlàntica els enterraments eren sempre primaris, s’efectuaven situant el cap del difunt a l’est o al sud-oest, amb la cara mirant al sud i el cos en posició fetal. Apart del mobiliari de fusta, que en el nostre país d’haver existit no s’ha conservat, els objectes metàl·lics com espases i punyals se situaven al costat del difunt, en el centre de la tomba i amb la punta orientada a l’oest. Les destrals de bronze als peus; las punta de fletxa, generalment en sílex,

agrupades, com si haguessin estat contingudes en un carcaj de matèria perible. Els collarets es troben a l'alçada del pit.

En el cas que la sepultura contingués ceràmica, aquesta estava situada al nivell del cap o a l'espatlla i dipositada dreta o inclinada sobre d'un costat.

La data inicial proposada per als sepulcres d'Armorica es el 2000 aC, i perduraren durant tota l'Edat del Bronze Antic.

Amb aquesta explicació no pretenem concretar paral·lels ni descriure com estaven dipositades les ofrenes i els difunts en els hemidolmens, però donades les semblances en les estructures funeràries i en la seva antiguitat, també podia haver-hi similitud en la deposició dels aixovars, al menys en les peces similars a les nostres.

En quant a voler diferenciar si l'origen dels hemidolmens es troba en el Neolític o el Calcolític, fonamentant-se en el número dels inhumats de cada tomba, resulta arriscat. Mn. Serra i Vilaró ja va excavar en el seu temps cistes del "Solsonià" amb més d'un enterrament: "*Vilar de Simosa*" a Olius i "*Viladebaix*" a Pinell.¹⁶

Més actualment Josep Castany va excavar la cista de la "*Costa dels Garrigs de Caballol II*" a Pinell, amb enterrament col·lectiu. Tots aquests sepulcres esmentats amb inhumacions col·lectives contrasten amb l'individualisme funerari del Neolític Mitjà recent, tan representatiu en les cistes del "Solsonià".¹⁷

D'entrada ja es pot constatar que l'absència en els hemidolmens de trapezis y triangles de sílex ens fa descartar el seu origen i desenvolupament en el Neolític Mitjà recent, essent posteriors a aquesta fàcies cultural; per altre costat la manca de vasos de "apèndix de botó" tan característics del Bronze Mitjà i Final, ve a demostrar que per aquell temps ja no s'utilitzaven, probablement per trobar-se arruïnats o no adaptar-se als nous rituals. Per això la seva data de construcció i utilització ha de situar-se entre el Neolític Final i el Bronze Antic, o sigui per l'inici del II mil·lenni aC.

El "*Collet de les Forques*" és per ara un "*unicum*" dintre del grup dels hemidolmens; la seva planta i secció recorden alguns sepulcres de fossa del Neolític Mitjà recent, com els de la "*Bòbila Madurell*"¹⁸. L'abundor d'estris de sílex en el seu interior indica una antiguitat major que la dada aportada pels materials de la cultura del vas campaniforme, també trobats aquí. Probablement es un sepulcre del Neolític Final que per ser accessible fou reutilitzat. Miquel Cura considerava els hemidolmens una variant estructural dels enterraments en cista, situant el cas concret de "*Travès-Font de Plata*" en la fàcies internacional de la cultura del vas campaniforme, i quelcom anterior a l'inici del Bronze Antic.¹⁹ El mateix autor es concreta en l'edat general dels hemidolmens en situar-los en el Calcolític de fàcies campaniforme, molt probablement per trobar-se en ells aquest tipus ceràmic, a més de punyals de bronze i pel descobriment en el de "*Coïns*" d'una volta cranial de tipus dolicocefal; tipus humà molt nombrós en el Calcolític i que en el Neolític es reduïa a escassos exemplars.²⁰

Anteriorment Lluís Pericot havia tractat el tema dels hemidolmens incloent-los dintre del grup de les cistes.²¹

Mn. Serra i Vilaró els va situar cronològicament en l'anomenada per ell "Edat dels Metalls", doncs pogué comprovar que es tractava d'enterraments col·lectius amb dos, o més individus.²²

L'any 1977 Miquel Cura i Josep Castells presentaren els hemidolmens en el Col·loqui de Morbihan amb una explicació que no diferia de la de Mn. Serra i Vilaró, relacionant aquest tipus de

sepulcre amb la ceràmica campaniforme, insistent en el fet de que la “Llosa de Llanera” presentava decoració d’influència bretona.²³

CONCLUSIONS

Els hemidolmens son un conjunt de sepulcres, per ara escassos en número, situats en la Catalunya Central, amb probable origen o influències culturals atlàntiques i que mostren una morfologia molt particular, que es podria subdividir al menys en dos grups per les seves característiques constructives. Malauradament quan s’excavaren no es trobaren en bon estat de conservació, o no ho foren amb les degudes garanties tècniques.

Les cambres degueren estar erigides majorment en pedra en sec o lloses planes de dimensions mitjanes, que el pas del temps no ha respectat. No es poden considerar una variant de las cistes ja que les lloses verticals, quan s’hi troben en ells, exerceixen una funció estructural de suport ocasional i no de tanca perimetral de l’espai sepulcral.

El treball d'escultura de les cobertes mostra un domini de la tècnica del treball de la pedra que no va tenir continuïtat en etapes posteriors de la Cultura Megalítica, pel que es poden atribuir a un grup humà molt concret, probablement transpirinenc. Les decoracions d’aquestes cobertes son prou similars a les dels vasos campaniformes que es troben a la comarca. El sistema de tanca o obertura dels sepulcres s’exerciria sobre un eix constituït per una peça característica o una llosa vertical situada en un extrem de la cambra sepulcral, o be fent desplaçar la coberta lateralment sobre les lloses de reforç situades en els laterals interiors de la cambra.

No es pot saber certament si originalment eren tombes reutilitzables, pero l’unitat cultural dels aixovars sembla indicar que ho foren durant un curt espai de temps i majorment dintre de la cultura del vas campaniforme. Si hem de posar dates a la construcció i utilització dels hemidolmens, creiem que l’època més indicada es a principi del Calcolític, quan el vas campaniforme començava la seva plena expansió, entre el 2000 i el 1700 aC.

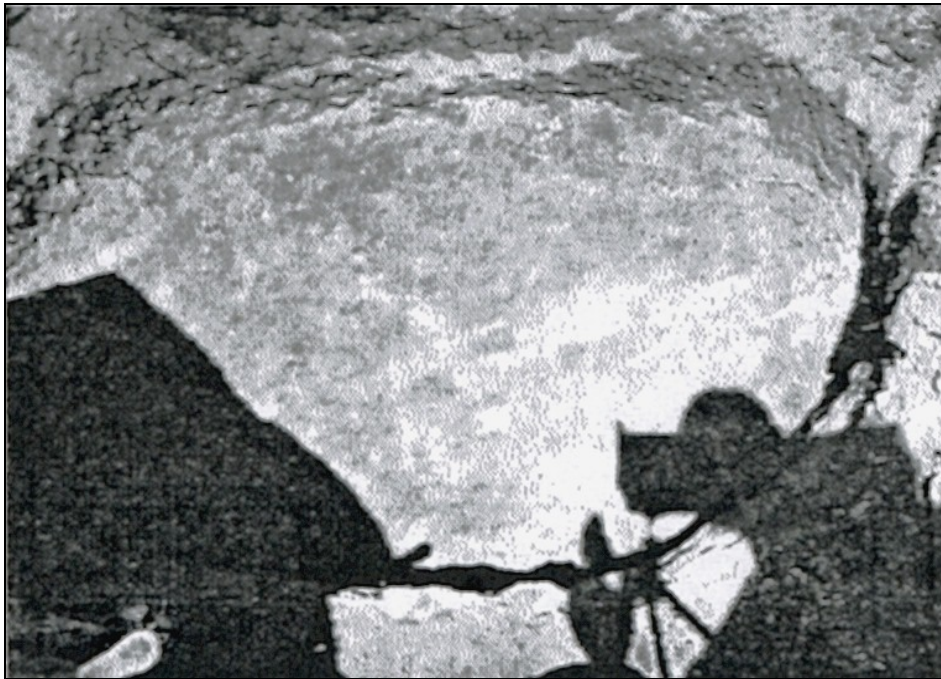
Treball publicat l’any 2002 en el volum de la “*XLIV Assemblée Intercomarcal d’Estudiosos*”, amb el títol “*Algunes reflexions sobre els sepulcres megalítics denominats "hemidolmens"*.” Celebrada a Sant Vicenç de Castellet, Bages, els dies 20 i 21 d’octubre de 2001. Revisat i actualitzat en el 2005.

Antoni Mañé i Sabat

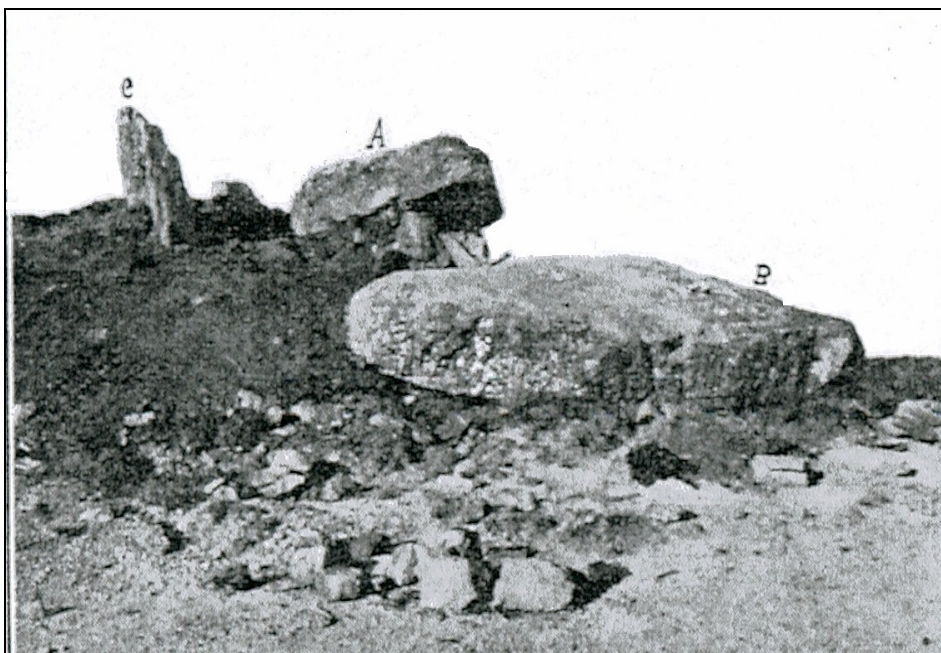
Conservador de l’Arxiu Històric de Sarrià del C. E. Els Blaus

REFERÈNCIES

- 1 Serra i Vilaró, J. 1927. - *Civilització megalítica a Catalunya. Contribució al seu estudi*. Musaeum Archaeologicum Dioecesanum. Solsona.
- ² Cura i Morera, M. 1973.- *Consideraciones sobre los enterramientos en cistas neolíticas y su evolución posterior en Catalunya*. XIII C.A.N. Huelva 1973, Zaragoza 1975. Pág. 279 y sigs.
- ³ Muñoz, A. M^a 1965.- *La cultura catalana de los "sepulcros de fosa"* Universidad de Barcelona. Barcelona.
- ⁴ Fergusson, J. 1872. - *Rude stone monuments in all countries*. John Murray. London.
- ⁵ Tarrús, J. 2003. - Els constructors de mègalits a Catalunya: cistes i dòlmens entre els mil·lennis V-III cal aC. Cota Zero, 18. Eumo. Vic. Pág. 54-75.
- ⁶ Cura, M. 1974. - *Un enterramiento en Solsona, perteneciente al Bronce Antiguo*. Pyrenae, 10. Universidad de Barcelona. Barcelona. Pág. 21 y sigs.
- ⁷ Castany, J. et alii. 1990. - *El Berguedà, de la prehistòria a l'antiguitat*. Berga.
- ⁸ Llorens, A. 1986. - *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*. Lleida. Pág. 53-55.
- ⁹ Mañé, A. 2001. - *Algunes observacions sobre la identificació d'un gravat prehistòric relacionat amb el cercle de la Cultura Megalítica*. Butlletí del Centre Excursionista d'Olot. Número 140. Olot. Pág. 20-21.
- ¹⁰ Mañé, A. 2004.- *Nova troballa d'un probable hemidolmen a Catalunya*. Butlletí del Centre Excursionista Els Blaus. Número 9. Barcelona. Pàgs. 33-35.
- ¹¹ Serra i Vilaró, J. 1950.- *Insculturas dolménicas*. Boletín Arqueológico de Tarragona. Fasc. 31. Julio-diciembre. Año I. Época IV. Tarragona. Pág. 114 y sigs.
- ¹² Serra i Vilaró, J. 1927.- op. cit. Pág. 152 a 155. Id. 1950. - op. cit. Pág. 114.
- ¹³ Serra i Vilaró, J. 1923.- *El vas campaniforme a Catalunya i les coves sepulcrales eneolítiques*. Musaeum Archaeologicum Dioecesanum. Solsona.
- ¹⁴ Las fechas del "Collet de les Forques" pueden verse en: Cura, M. 1987. - *Origen i evolució del megalitisme a les comarques centrals i occidentals de Catalunya: I- Del Neolític Mitjà a l'Edat del Bronze*. Cota Zero, 3. Vic. Pág. 76 y sigs.
- ¹⁵ Briard, J. 1984. - *Les tumulus d'Armorique*. L'âge du bronze en France-3. Picard. Paris. Pág. 35 y sigs.
- ¹⁶ Serra i Vilaró, J. 1927. -op.cit. Pàgs. 116 y 133-136.
- ¹⁷ Castany, J. 1992. - *Arquitectura i rituals dels sepulcres neolítics del Solsonès*. Gala, 1. Sant Feliu de Codines. Pág. 71 y sigs.
- ¹⁸ Serra-Ràfols, J. de C. 1947. - *La exploración de la necrópolis neolítica de la Bóvila Madurel en Sant Quirze de Galliners*. Museo de la Ciudad de Sabadell, III. Sabadell.
- ¹⁹ Cura, M. 1974. - op.cit. ant.
- ²⁰ Cura, M. 1973. -op.cit. ant,
- ²¹ Pericot, L. 1950. - *Los sepulcros megalíticos catalanes y la Cultura Pirenaica*. Instituto de Estudios Pirenaicos. Barcelona. Pág. 46-47.
- ²² Serra i Vilaró, J. 1927. - op.cit. Pág. 141 y sigs.
- ²³ Cura, M.; Castells, J. 1977. - *Evolution et typologie des mégalithes de Catalogne*. Colloque 150 anniversaire de la Société Polymatique de Morbihan. Vannes. Pág. 71 y sigs.

Fossa interior de l'hemidolmen del “Collet de les Forques”, L’Espunyola (Berguedà)

Coberta desplaçada de l'hemidolmen del “Collet de les Forques”, L’Espunyola (Berguedà)

Hemidolmen del “Serrat de les Pipes II”, Montmajor (Berguedà)

“Llosa de Llanera”, Torà de Riubregós (La Segarra)

Coberta trencada de l'hemidolmen de “Miraver”, Pinell (Solsonès)

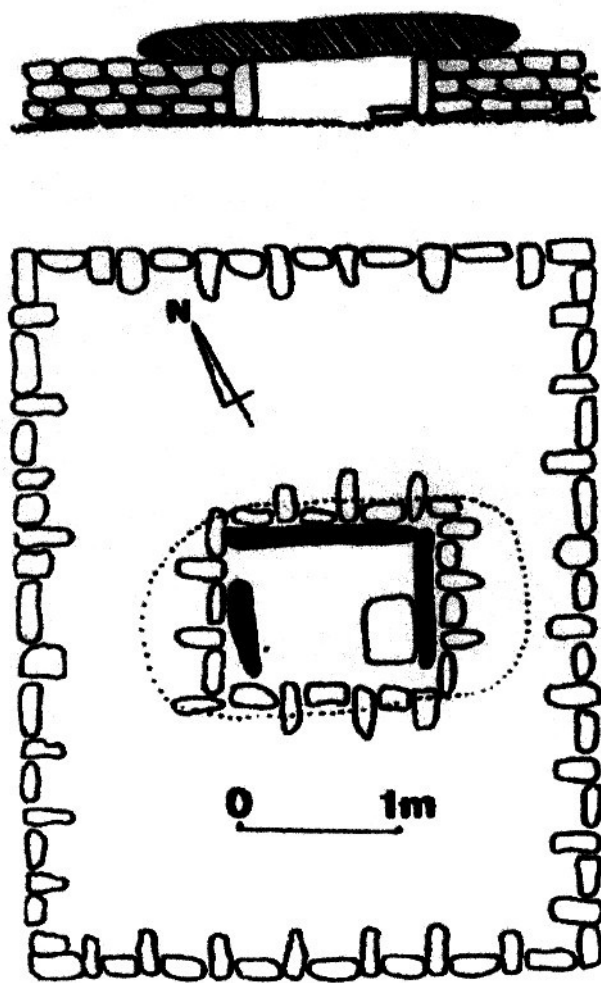
“Perafita de Sú”, Riner (Solsonès)

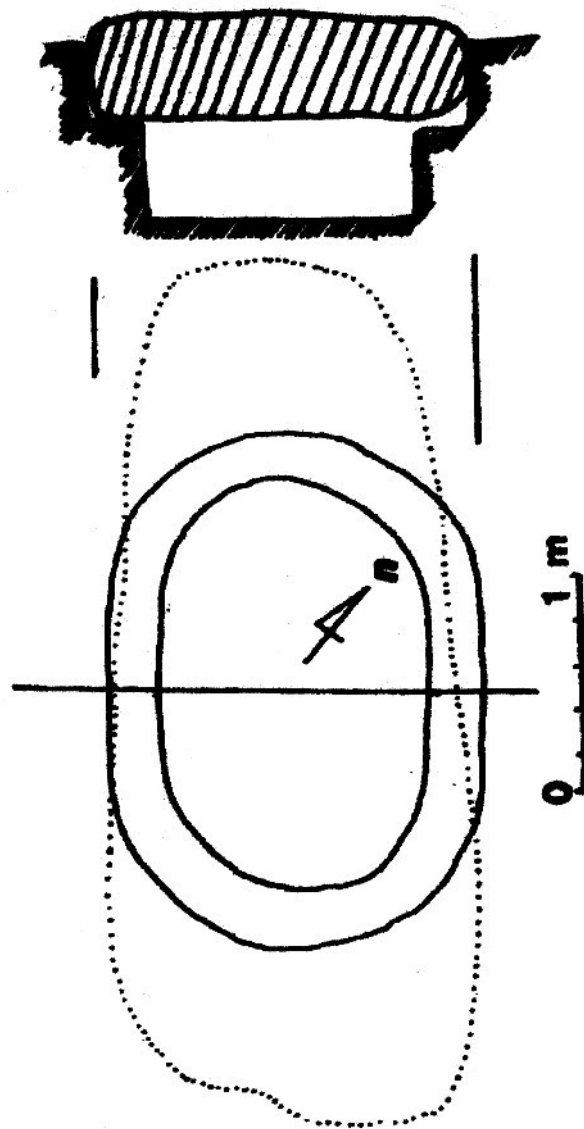
“Roc de la Mare de Déu”, Riner (Solsonès)

Coberta i columna de suport de l’hemidolmen de “Travès-Font de Plata”, Solsona (Solsonès)

Planta i secció de l'hemidolmen de “Cal Conill Gros”, Montmajor (Berguedà)

Planta i secció del sepulcre del “Collet de les Forques”, L’Espunyola (Berguedà)

Probable hemidolmen de Ca l'Andreu, Els Prats de Rei (Anoia)

